

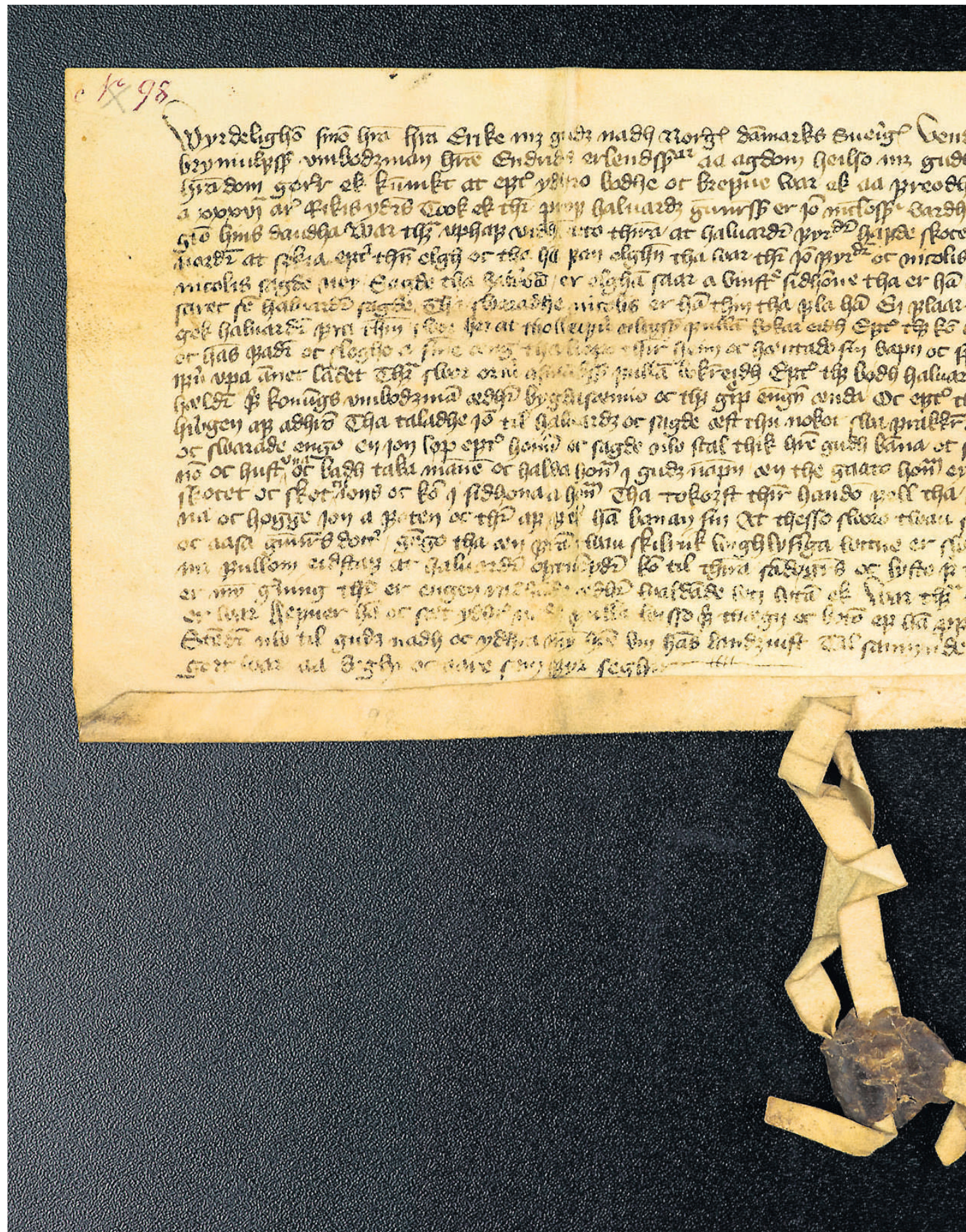
INNSENDT Denne artikkelen er ikke skrevet av en journalist i Agderposten, og er derfor ikke fri og uavhengig journalistikk. Artikkelen er i sin helhet laget av en ekstern bidragsyter. Vi har funnet innholdet interessant for våre lesere, og publiserer det derfor redigert og tilrettelagt av redaksjonen. Det betales ikke honorar for slike artikler.

Dette er et rettsdokument drapssak. Dramaet startet

Den 7. mai 1425 tok en av Erik av Pommerens ombudsmenn opp vitnemål i en drapssak i Froland. Mens de fleste rettsdokumenter fra middelalderen er like knusktørre som pergamentet de er skrevet på, er hendelsene i denne saken som snytt ut av en islandsk sagatekst.

I morgen har brevet som forteller om dette overlevd i 591 år.

Det finnes en slags darwinisme som forklarer hvorfor enkelt historiske dokumenter blir bevart for ettertiden, mens andre bukker under. De nedtegnelsene som overlever opp gjennom århundrene har gjerne en kvalitet som gjør at kommende generasjoner ser det som hensiktsmessig å ta vare på dem. De fleste av de skriftlige vitnesbyrdene vi kjenner fra middelalderen er derfor dokumenter som beviser eierskap til gård og grunn – og dermed også totalt uleselige. Men i noen tilfeller har eien-
domsforholdene bevirket at andre typer

Pergamentsbrev AA 98, datert 7. mai 1425.

Om en 591 år gammel etter en kranjel om elg

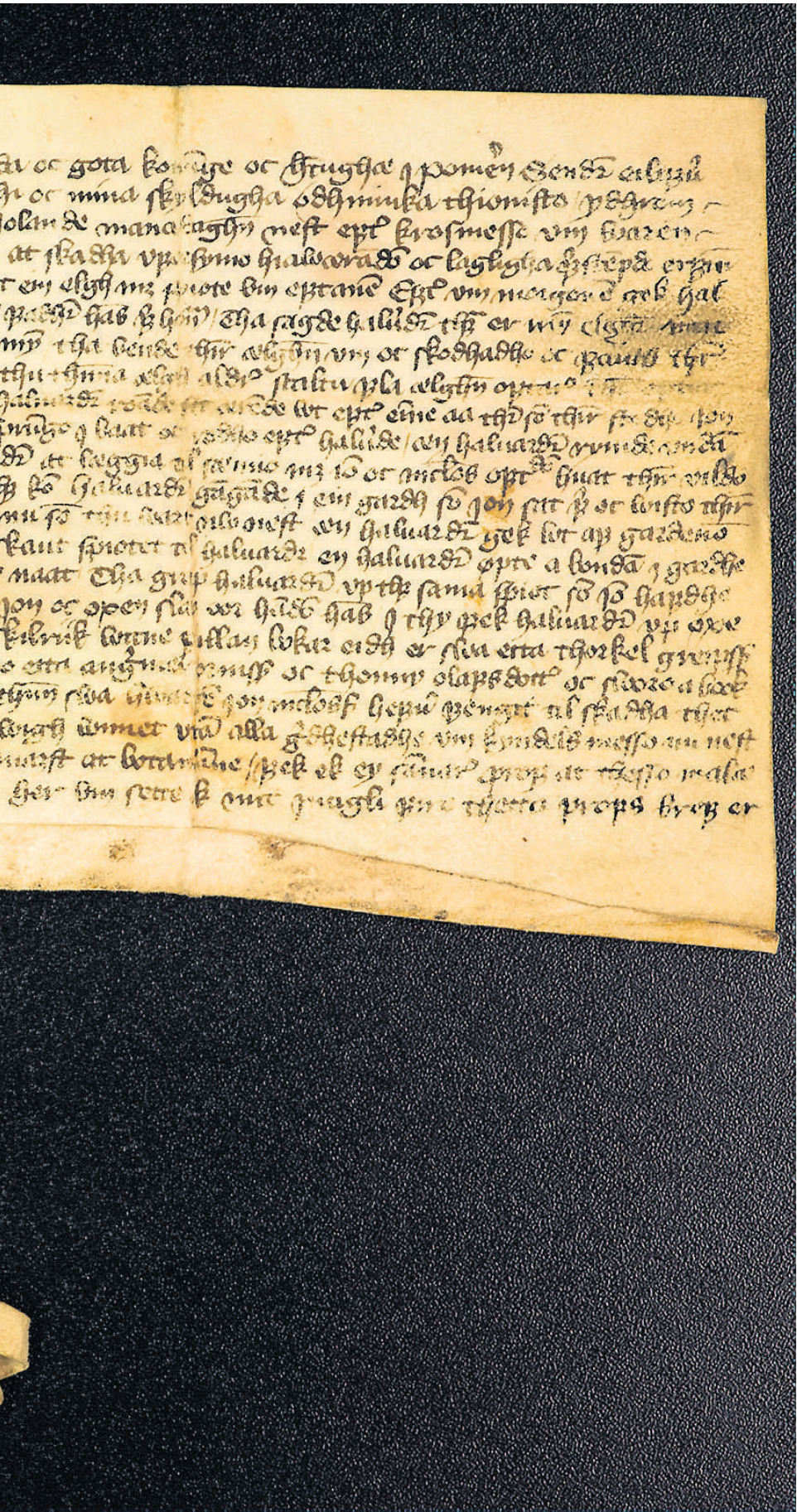

FOTO: AAMA/KUBEN

dokumenter er bevart, slik som i dette tilfellet, der et drap førte til at gården Espeland skiftet eier.

Drap på pergament. Det er Eilif Brynjulfsson på Asdal som forteller om disse hendelsene, etter at han på vegne av sysselmannen Eindrid Erlendsson hadde tatt opp vitnemål i saken. En høstkveld året før hadde Hallvard Gunnars-son vært ute i skogen og forsøkt å felle en elg med spydet sitt. Morgenen etter gikk han ut for å lete etter dyret, som antagelig var skadeskutt, men da han fant kadaveret sto det allerede to menn på stedet, Jon Nikolasson og faren Nikolas. I løpet av noen få replikker ble situasjonen ganske betent.

«Dette er min elg», sa Hallvard. Nikolas sa nei. Da svarte Hallvard: «Har elgen sår på venstre side, så er den min.» De vendte på elgen, og såret var der Hallvard sa det skulle være. Da svarte Nikolas: «Er den din, så slå den; men flår du denne elgen, skal du aldri flå elg mere.» Etter dette gikk Hallvard fra stedet.

Saken var imidlertid ikke skrinlagt med dette. Noe må ha ulmet mellom partene. En stund senere kom Hallvard roende nedover elva forbi en eng hvor Jon og faren holdt på å slå gress. Da de to andre oppdaget dette, løp de hjem og hentet våpen, hoppet i en båt og satte etter, men Hallvard klarte å komme i sikkerhet på den andre bredden. I tiden som fulgte forsøkte Hallvard flere ganger å inngå forlik med Jon og Nikolas, men uten hell.

I februar året etter eskalerte konflikten da Hallvard kom til en gård hvor Jon allerede befant seg, uten at noen av

dem visste om det fra før. Jon gikk da løs på Hallvard og spurte om han var like modig nå som før. Den andre forsøkte å gå sin vei uten å svare, men Jon skjøt spydet etter ham og sa: «Nå skal Herre Gud banne deg!» Hallvard skrek til bonden og kona på gården at de måtte gripe mannen og holde ham, men de kunne ikke nå ham. I kampens hete tok han opp spydet og kastet det tilbake slik at det traff Jon i siden. Jon falt og mistet øksen. I håndgemenget som fulgte plukket Hallvard opp øksen og hogg Jon i foten. Av det fikk Jon bane-sår.

FAKTA

I et historisk lys

● Historikere i Agder skriver om aktuelle saker under vignetten «I et historisk lys». Spalten er et samarbeid mellom Den norske historiske forening (HIFO), avd. Agder og Agderposten. Gjennom en slik spaltestafett vil historikere i ulike stillinger og med ulik yrkeserfaring betrakte Agder, Norge og verden ut fra sitt profesjonelle ståsted. Har du tips og ideer kontakt oss på e-post: Thomas.hagen@stifetsen-arkivet.no eller redaksjonen@agderposten.no

Det var opphavet til striden deres at Hallvard hadde skutt en elg med spyd om aftenen.

Mye av middelalderens kulturarv gikk tapt i århundrene etter reformasjonen. Her ser vi fragmenter av et liturgisk manuskript fra 1200-tallet, brukt som seglstrimler i et brev fra 1557. AA 45.

FOTO: AAMA/KUBEN

Et element av troverdighet. Det kan virke usikkert om detaljene i dette brevet er til å stole på. Beskrivelsen av hendelsesforløpet virker skreddersydd for den ene part i saken, og tegner muligens et noe ensidig bilde av Hallvards vilje til forsoning. Det vi derimot kan stole på, er de prosessene som ganske umiddelbart ble satt i verk for å hindre at konflikten utviklet seg til det verre.

For det første har det vært viktig å innhente kongelig beskyttelse i saken. Brevet er derfor stilet til Erik av Pommern med begjæring om såkalt landsvist, en form for kongelig nådesakt som opprinnelig ble gitt til fredløse og som innebar at drapsmannen fritt kunne oppholde seg i landet.

Årsaken til at vi vet så mye om denne saken er at sysselmannen i slike tilfeller var pålagt spesielt å innhente vitnesbyrd om opphavet til konflikten og om stridens forløp. Provsbrevet som vi her snakker om, var antagelig festet til kongebrevet som innvilget landsvist. Til tross for at provsbrevet var stilet til Erik av Pommern, befinner det seg derfor fortsatt her på Agder.

Ettersom gjerningsmannen i slike tilfeller allerede hadde innrømmet handlingen, fikk bevisopptaket først og fremst betydning for å klarlegge formildende og skjerpene omstendigheter. Dette skulle skje i nærvær av den drep-tes arvinger, hvilket også fremgår av brevet, der disse omtales som tilstedeværende og lovlig stevnet. I så måte er det kanskje rimelig å feste lit til opplysningene.

Preventiv drapsbot. Det er altså grunn til å tro at kongen innvilget landsvist i denne saken. En av forutsetningene for dette har i så fall vært at Hallvard betalte bøter til kongen. Men i tillegg inneholdt landsvistbrevene befaling til den dreptes arvinger om å gå

med på forlik og bøter. Et par år senere skjedde nettopp det. Hallvard ble pålagt en drapsbot på 25 mark gull, som i dette tilfellet endte med at han måtte avstå andelene sine i gården Espeland.

Dersom Hallvard faktisk var så uskyldig som brevet fra Eilif Brynjulfs-søn antyder, vil det fra et moderne synspunkt virke som et ganske begre- delig utfall av saken. I bunn og grunn kan vi her se konturene av et samfunn som fortsatt ikke hadde noen tilstedeværende statsmakt. Hevn og selvtelt var fortsatt vanlige sanksjonsmidler i denne typen saker. Drapsboten var et middel for å unngå dette.

På den annen side hadde øvrigheten et ønske om å hindre at hevns spiraler kommer ut av kontroll. Dette kunne dels motvirkes ved at man statuerte eksempler, dels ved at man søkte å beskytte den som uforskyldt hadde begått en voldshandling. Men kongen var på den tiden nesten like langt borte som vår Herre.

Gjenganger i Agderposten. Som del av skinnbrevsamlingen som fortsatt oppbevares ved Kuben i Arendal er dette brevet uten tvil et av de mest siterte. Så vidt meg bekjent, er dette tredje gang i løpet av en hundreårsperiode at saken brettes ut i Agderposten, først i 1927, deretter i 1984 og nå altså i 2016. Men

allerede fra begynnelsen har bevet åpenbart fascinert historikere, slik det blant annet fremgår av Morten Smith Dedekams vedlagte notat fra 1838: «Dette Document har været opbevaret paa Gaarden Store Froland, hvor endnu findes en Bygning med et Elgdyrs

Horn paa taget, mueligens af samme Dyr, der havde givet Anledning til ovennævnte Drab.»

Det juicy innholdet til tross, dette er bare et av mange brev som ble samlet

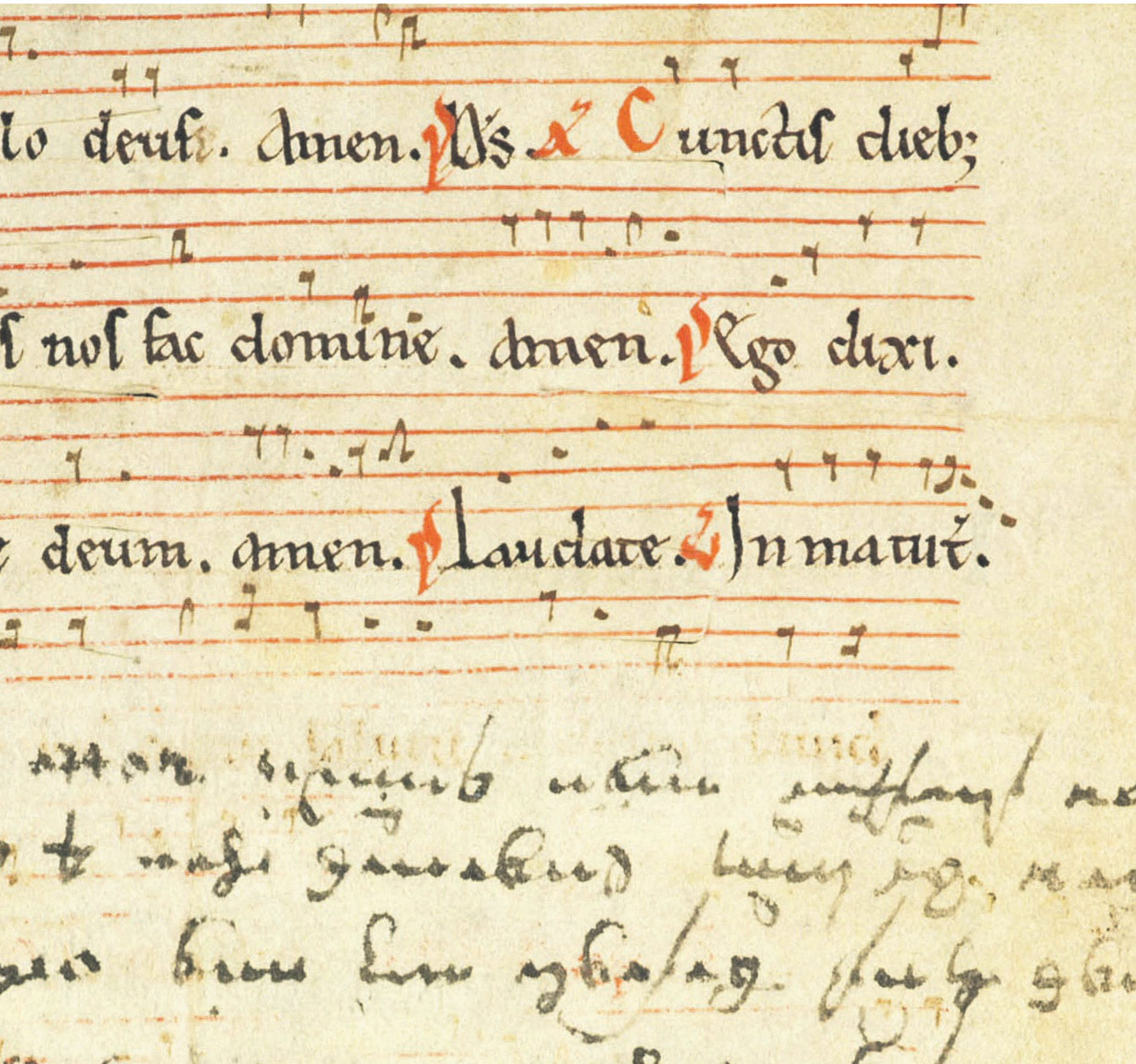
Kongen var på den tiden nesten like langt borte som vår Herre

Noter fra 1200-tallet, skrapet vekk for å gi rom for et brev fra 1602.

inn i tiden etter 1832 og som til sammen utgjør en av de fineste skinnbrevsamlingene utenfor Oslo. I løpet av de første tiårene ble bygdene i Aust-Agder nærmest støvsugd for antikvariske dokumenter. Intensiteten i dette arbeidet fremgår ved at ca. halvparten av museets litt over 150 skinnbrev ble samlet inn i løpet av de første åtte årene av institusjonens historie, mens de øvrige delene av samlingen stort sett var i hus

innen 35-årsjubileet i 1867. Og det var en bevisst motivasjon for dette arbeidet. Som det uttrykkes i 1835, skulle dokumentene uten denne innsatsen «have deelt Skjebne med en Mængde af samme Slags, som enkelte Forfædre med sand Interesse og stor Omhue havde sammensamlet og bevaret, men som deres Efterkommere af Uvidenhed, Li-gegyldighed og Mangel på Sands igjen have adspredt og tilintetgjort.»

AA 67. FOTO: AAMA/KUBEN

Ad fontes. Så kan man jo spørre seg: hva skal man med disse brevene? Innholdet er for lengst transkribert og gjort tilgjengelig i trykte utgaver. Svaret er at en transkripsjon alltid vil være uttrykk for en tolkning. Dokumenter fra middelalderen er notorisk vanskelige å lese, skrevet på et fremmed språk og fullstappet av forkortelser. Den som ønsker å benytte seg av kilder fra 1400-tallet

bør derfor alltid konsultere originalen for å forsikre seg om at avskriften stemmer. At brevene utelukkende finnes utgitt i moderne trykkskrift må betraktes som et resultat av de teknologiske forutsetningene som fantes da man begynte å utgi norske kildeskrifter mot midten av 1800-tallet. Hadde redaktørene av Diplomatarium Norvegicum hatt tilgang til vår tids digitale hjelpemidler, ville de

antagelig gjort det på en helt annen måte. I morgen har brevet fra 1425 overlevd i 591 år. Man kan håpe at det innen 600-årsjubileet er blitt gjort tilgjengelig i digital utgave.

- Kilder
- Aust-Agder museum og arkiv, avd. Kuben, AA-brev, Skinnbrev AA 98, 7. mai 1425.

- Diplomatarium Norvegicum, bd. IV nr. 827.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, 2. opplag 1980.

Kristoffer Vadum, er arkivar og forskningsleder ved Aust-Agder museum og arkiv, avd. Kuben.

